

Edita Valiulienė – Šiaulių universiteto Užsienio kalbų studijų katedros lektorė.

Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, gretinamoji semantika, tekstynų lingvistika.

Adresas: Povilo Višinskio g. 38, LT-76352 Šiauliai.

Tel. (8 ~ 41) 595 783.

El. paštas: e.valiulienė@hmf.vdu.lt, edita.valiulienė@gmail.com.

Edita Valiulienė: Lecturer of the Department of Foreign Language Studies, Šiauliai University.

Research interests: cognitive linguistics, contrastive semantics, corpus linguistics.

Address: Povilo Višinskio str. 38, LT-76352 Šiauliai.

Phone: (8 ~ 41) 595 783.

E-mail: e.valiulienė@hmf.vdu.lt, edita.valiulienė@gmail.com.

Edita Valiulienė

Vytauto Didžiojo universitetas

ŠILTAS–ŠALTAS LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOSE: SEMANTIKA IR VARTOSENOS YPATUMAI

Anotacija

Straipsnyje semantiniu aspektu analizuojami antonimų porą sudarantys lietuvių kalbos būdvardžiai *šiltas*–*šaltas* ir jų ekvivalentai anglų kalboje – būdvardžiai *warm*–*cold*. Jų semantika ir vartosenos ypatumai aptariami ir lyginami remiantis gretinamų kalbų tekstynų – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* ir *Britų nacionalinio tekstyno* – duomenimis. Taikant tekstynų lingvistikos metodus, nustatomas tiriamų būdvardžių junglumas, būdvardžiais žymimų ypatybių prototipai ir vertinimo tendencijos. Remiantis kognityvinės lingvistikos idėjomis (prototipų teorija ir konceptualiosios metaforos samprata), aptariama prototipinė būdvardžių temperatūros reikšmė ir metaforinės vartosenos atvejai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: temperatūros būdvardžiai, semantinė analizė, prototipas, vertinimas, konceptualioji metafora.

Abstract

The article deals with the semantic analysis of antonymous Lithuanian adjectives *šiltas*–*šaltas* and their equivalents in English – adjectives *warm*–*cold*. Semantics and usage peculiarities of the adjectives are discussed and compared on the basis of corpus data, drawn from the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language and the British National Corpus. Methods of corpus linguistics are applied to reveal collocability of the adjectives, prototypes and evaluation of the qualities they denote. Prototypical temperature meaning of the adjectives and its metaphorical extensions are discussed in the framework of cognitive linguistics (prototype theory and conceptual metaphor theory).

KEY WORDS: temperature adjectives, semantic analysis, prototype, evaluation, conceptual metaphor.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v0i16.1029>

Įvadas

Nepaisant ekvivalentiškumo, paprastai siejamo su pagrindine reikšme, ir universalių reikšmės perkėlimo tendencijų, daugiareikšmių žodžių semantinė struktūra ir vartoseną skirtingose kalbose dažnai skiriasi. Tai būdinga ir šiame straipsnyje aptariamiems temperatūros būdvardžiams, savo pagrindine reikšme įvardijantiems pojūtį, kurio skiriamos kelios rūšys: taktilinė, t. y. liečiamų objektų, temperatūra (*šilta bandelė, šaltas vanduo*), aplinkos temperatūra (*šiltas vakaras, šalta žiema*) ir subjektų arba asmeninė temperatūra, t. y. asmens juntamas jo paties kūno temperatūros pojūtis (*jam darėsi šalta, prie krosnies visiems buvo šilta*) (Koptjevskaja-Tamm 2007). Šis pojūtis, nors ir susijęs su sąlygiškai aiškia nekalbinės tikrovės dalimi – terminėmis objektų ar aplinkos ypatybėmis arba subjekto būseną, skirtingose kalbose gali būti reiškiamas nevienodai (skiriasi temperatūros būdvardžių sistema, jų skaičius ar atskirų būdvardžių semantika ir vartosenos ypatumai), nes kalbos semantinė sistema yra ne objektyvios tikrovės atspindys, o „specifinės pasaulio konceptualizacijos rezultatas“ (Gudavičius 2000, 50). Tačiau galima kalbėti ir apie panašius ar net universalius tokių sistemų bruožus, nes minėtas konceptualizacijos variantiškumas nėra begalinis. Jį riboja: a) tikrovės sferos vidinė struktūra, b) percepcijos ir kognityviniai polinkiai, c) vidinė kalbos struktūra ir komunikacijos tikslai (Levinson 1996, 178 – cituojama iš Gudavičius 2000, 50).

Universalūs ir specifiniai temperatūros būdvardžių semantikos bruožai išryškėja gretinant skirtingų kalbų duomenis. Naujausi šios srities tyrimai siejami su Stokholmo universitete vykdytu leksinės tipologijos projektu, kurio pagrindinis tikslas – aprašyti ir paaiškinti temperatūros konceptualizaciją ir leksikalizaciją įvairiais atžvilgiais (genetiniu, geografiniu, struktūriniu) skirtingose kalbose (Koptjevskaja-Tamm 2007). Lygintos rusų ir švedų kalbų būdvardžių sistemos (Koptjevskaja-Tamm, Rakhilina 2006), analizuota metaforinė temperatūros būdvardžių vartoseną anglų ir italų kalbose (Lorenzetti 2009) ir kt. Kognityvinius temperatūros metaforų aspektus, remdamasi anglų ir japonų kalbomis, yra nagrinėjusi Mika Shinodo (1998, 1999). Reikšmingi ir atskirų kalbų temperatūros būdvardžių, jų

perkėlimo į abstrakčias sritis tyrimai, aktualūs dabartiniame kognityvinės lingvistikos kontekste. Vienas tokių – kognityvinės semantikos principais paremta išsami švedų kalbos temperatūros būdvardžių analizė, atlikta Annikos Bergström (2010). Lietuvių kalboje temperatūros būdvardžiai kaip atskiras tyrimo objektas nagrinėti labai mažai (žr. Valiulienė 2011). Tikėtina, kad jiems, kaip ir kitų kalbų temperatūros būdvardžiams, būdingi tiek universalūs, tiek ir specifiniai semantikos ir vartosenos požymiai.

Šiame straipsnyje aprašomo tyrimo objektu pasirinkti lietuvių kalboje antonimiškai vartojami būdvardžiai *šiltas*–*šaltas* ir jiems ekvivalentiški anglų kalbos būdvardžiai *warm*–*cold*. Tyrimo tikslas – remiantis tekstynų medžiaga, išnagrinėti ir palyginti šių būdvardžių semantiką ir vartosenos ypatumus: junglumo tendencijas (dažniausių kolokatų grupes), žymimų ypatybių prototipus ir vertinimą, vartoseną metaforinėmis reikšmėmis. Aiškinant būdvardžių semantiką, remiamasi prototipų, conceptualiosios metaforos teorijomis ir kitais kognityvinės lingvistikos principais, pabrėžiančiais kalbos ir visų pažinimo procesų vienovę. Būdvardžių vartosenos analizė atlikta remiantis gretinamų kalbų tekstynų – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (<http://tekstynas.vdu.lt/>) ir *Britų nacionalinio tekstyno* (<http://corpus.byu.edu/bnc>) – duomenimis. Taikant tekstynų lingvistikos metodus, vykdyti šie tyrimo etapai: 1) sudaryti būdvardžių kolokatų (daiktavardžių atributiniuose junginiuose) sąrašai, išskirtos kolokatų semantinės grupės; 2) analizuoti palyginimai, pvz., *šaltas kaip ledas*, *warm as wool*, ir prieveiksmiai (teigiamos ar neigiamos konotacijos), apibūdinantys būdvardžius, pvz., *maloniai šiltas*, *bitterly cold*; 3) sudaryti, išrūšiuoti ir analizuoti būdvardžių konkordansai, daugiau dėmesio skiriant būdvardžių vartosenai perkeltinėmis reikšmėmis, nes būtent čia išryškėja kai kurie gretinamų kalbų būdvardžių, jų junglumo skirtumai. Remiantis gautais duomenimis, lyginami būdvardžiai *šiltas*–*šaltas*, *warm*–*cold* kaip antonimai ir šių būdvardžių vartosena gretinamose kalbose.

Junglumo analizė

Būdvardžiais reiškiamos ypatybės visada susijusios su tuo, kam jos priskiriamos, jos neegzistuoja vienos, pačios savaime, o visada yra kieno nors ypatybės ir turi būti priskirtos kokiam nors daiktui ar reiškiniui, t. y. ypatybės turėtoji (Tekorienė 1990). Pati būdvardžio kategorijos esmė – ypatybės žymėjimas – lemia tai, kad būdvardžio reikšmė ir vartosena labai

priklauso nuo to, kam priskiriama ši ypatybė (plg. *šalta kava*, *šaltas alus*, *šaltas vėjas*, *šaltas žvilgsnis*, *šaltas protas*). Todėl būdvardžių semantika geriausiai išryškėja tiriant jų junglumą su daiktavardžiais – kontekstiniai požymiai sudaro svarbią būdvardžių semantikos dalį. Tad ir analizuojant pasirinktus temperatūros būdvardžius lietuvių ir anglų kalbose, pirmiausia tirtas artimiausias jų kontekstas – daiktavardžiai, kuriuos šie būdvardžiai apibūdina gretinamose kalbose.

Nors tikrovėje visi fiziniai objektai turi tam tikrą temperatūrą kaip neatskiriamą ypatybę (temperatūra priklauso inherentinių ypatybių grupei), ne visų daiktų temperatūrą įprasta įvardyti. Tai susiję su temperatūros būdvardžiams, kaip ir kalbai apskritai, būdingu antropocentriškumu – nuo paties žmogaus ir jo požiūrio į aplink esančius objektus, jų svarbą ir funkcijas jo gyvenime priklauso tai, kurių daiktų ir reiškinių temperatūros ypatybės kalboje įvardijamos, o kurios ne. Tai ir lemia temperatūros būdvardžių junglumą su atitinkamais daiktavardžiais. Pavyzdžiui, gana įprasta kalbėti apie šiltas ar šaltas grindis, bet paprastai nekalbame apie šiltas ar šaltas lubas, nes jų tiesiog neliečiame, jų temperatūra mums neaktuali. Skaitydami knygą, ją liečiame, bet jos temperatūra taip pat mums neaktuali, nes visai nesusijusi su knygos paskirtimi ir pan. (Koptjevskaja-Tamm, Rakhilina 2006).

Siekiant išsiaiškinti, kas būtent gali būti vadinama šiltu ar šaltu lietuvių ir anglų kalbose, buvo sudaryti tiriamų būdvardžių kolokatų, t. y. būdvardžiais apibūdinamų daiktavardžių, sąrašai (*šiltas* – 4098, *šaltas* – 4821, *warm* – 2057, *cold* – 3228 vartosenos atvejų) ir 200 dažniausių kolokatų suskirstyti į semantines grupes. Nustatytos grupės ir joms priskirtų kolokatų vartosenos su tiriamais būdvardžiais atvejų skaičius pateikti 1 lentelėje.

Tiriamų būdvardžių junglumas, žinoma, pirmiausia nulemtas paties temperatūros pojūčio ir jo svarbos žmogaus gyvenime. Visos kolokatų, apibūdinamų šiais būdvardžiais, kai jie vartojami temperatūros reikšme, grupės tiesiogiai susijusios su žmogumi ir jo aplinka – kūnu, valgomu maistu, dėvimais drabužiais, įvairiais liečiamais paviršiais, naudojamais daiktais ar oro sąlygomis ir gamtos reiškiniais, kurie tiesiogiai veikia paties žmogaus temperatūrą. Paskutinės trys iš išvardytų grupių atskleidžia nagrinėjamų būdvardžių metaforiškumą, kurio galima skirti du tipus: sinesteziją, kai temperatūra metaforizuoja kitais pojūčiais juntamas ypatybes, pvz.: *šiltos spalvos*, *cold tones*, ir įvairių abstraktų (žmogaus būdo savybių,

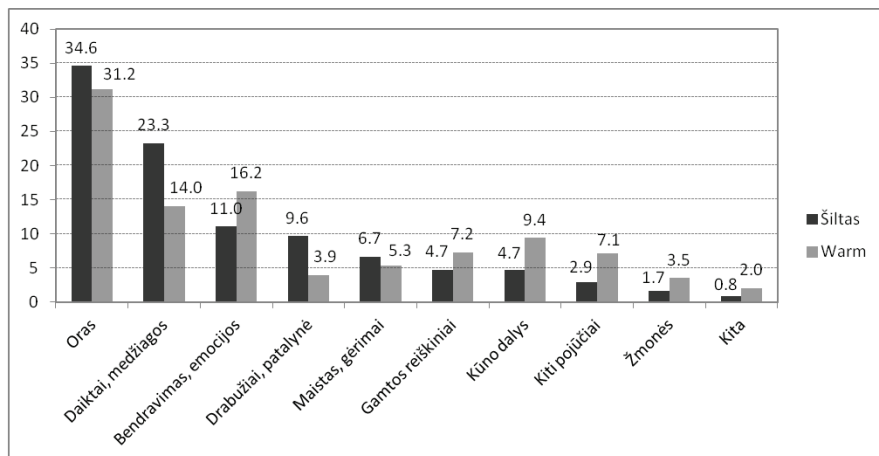
emocijų, santykių, įvairių ypatybių) metaforizaciją, pvz.: *šiltas bendravimas*, *warm support*.

1 lentelė

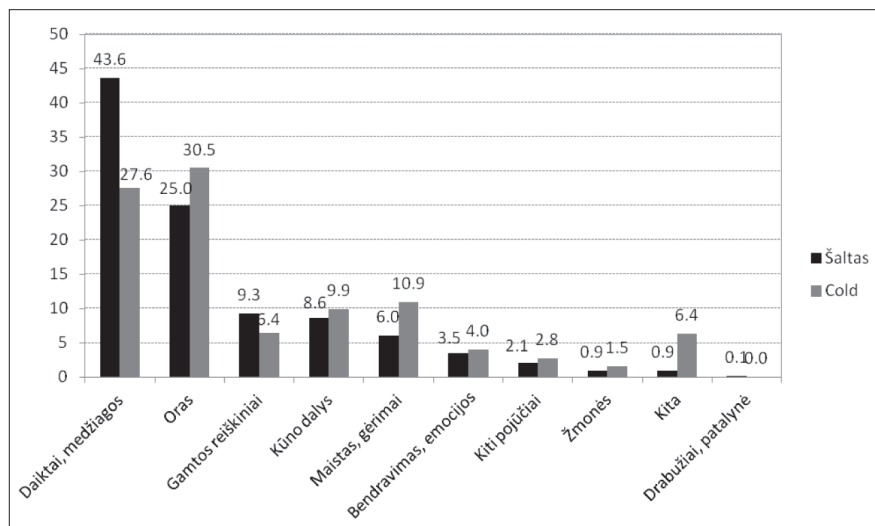
Būdvardžių kolokatų grupės ir vartosenos atvejų skaičius

	<i>Šiltas</i>	<i>Šaltas</i>	<i>Warm</i>	<i>Cold</i>
Oras, klimatas	1418	1205	642	984
Daiktai, medžiagos, paviršiai	955	2101	289	892
Maistas, gėrimai	273	291	110	352
Gamtos reiškiniai, objektai	193	446	149	208
Kūnas, kūno dalys	192	415	193	320
Drabužiai, avalynė, patalynė	395	5	80	0
Bendravimas, santykiai, jausmai, ypatybės	452	168	333	128
Žmonės, jų būdas, veido išraiška	68	45	72	50
Kiti pojūčiai	119	101	147	89
Kita	33	44	42	205
Iš viso	4098	4821	2057	3228

Procentinis kolokatų pasiskirstymas (1 ir 2 pav.) rodo gana panašias būdvardžių junglumo tendencijas abiejose kalbose. Pavyzdžiui, trys didžiausios daiktavardžių, vadinamų šiltais, grupės abiejose kalbose yra tos pačios: 1) oras, klimatas; 2) daiktai, medžiagos, paviršiai; 3) emocijos, santykiai, bendravimas (metaforiniuose junginiuose).

1 pav. Būdvardžių *šiltas*, *warm* kolokatų grupės ir procentinis jų pasiskirstymas

2 pav. Būdvardžių *šaltas*, *cold* kolokatų grupės
ir procentinis jų pasiskirstymas

Jiems antonimiški būdvardžiai *šaltas* ir *cold* vartojami su tų pačių grupių daiktavardžiais, išskyrus drabužių ir kitų daiktų, skirtų žmogaus kūno šilumai palaikyti, pavadinimus, nors šnekamojoje kalboje kartais turbūt pasakoma *šalta striukė*, *šalti batai*. Kaip ir jų antonimai, *šaltas* ir *cold* dažniausiai vartojami pagrindine reikšme, apibūdinant oro ar įvairių objektų, paviršių, medžiagų temperatūrą. Tačiau abiejose kalbose įvairius daiktavardžius, pavadinančius santykius, emocijas, bendravimo formas, vartojami perkeltine reikšme jie apibūdina daug rečiau, pvz., *šilto* junginiai su šios srities daiktavardžiais sudaro 11 % visų vartosenos atvejų, o *šalto* – tik 3,5 %.

Reikia pažymėti, kad būdvardžiai *šaltas* ir *cold* apskritai vartojami dažniau nei jų antonimai *šiltas* ir *warm* (žr. 1 lentelę). Apibendrinus galima teigti, kad kaip šilti dažniau nei šalti apibūdinami tik tie kolokatai (ne atskiri daiktavardžiai, o kolokatų grupės), su kuriais būdvardžiai sudaro metaforinius junginius. Kai įvardijama temperatūra, t. y. kalbant apie orą, maistą, kūną, gamtos reiškinius, priešingai, dažniau vartojami būdvardžiai *šaltas* ir *cold*. Taip, matyt, yra todėl, kad šių būdvardžių antonimai yra ne tik čia nagrinėjami būdvardžiai *šiltas*, *warm*, bet ir aukštesnę temperatūrą įvardijantys *karštas*, *hot* (plg. *šaltas vanduo* – *karštas vanduo*, *cold drinks* – *hot drinks*). Taigi *šaltas* sudaro semantinę atsvarą tiek *šiltam*, tiek ir *karš-*

tam. Be to, galima manyti, kad apie šaltį dažniau nei šilumą kalbama ir todėl, kad neigiami dalykai (šaltumas dažniausiai vertinamas neigiamai – jis žmogui nemalonus, pavojingas) kalboje apskritai įvardijami dažniau.

Prototipai ir vertinimas

Aprašant tiriamų būdvardžių semantiką, pasirinktas kognityvistų siūlomas prototipinis semantinės analizės principas, kuris gali būti taikomas tiek vienos leksinės reikšmės, tiek daugiareikšmio žodžio struktūrai apibūdinti. Aiškindami prototipų teoriją, kognityvistai teigia, kad kategorijos, į kurias suskirstome pasaulį, neturi aiškių ribų – jos susilieja, pereina viena į kitą, o į jas patenkantys daiktai ir reiškiniai nevienodai gerai reprezentuoja tas kategorijas. Kategorijoms būdinga radialinė struktūra, t. y. jų nariai pagal tipiškumą yra laipsniškai išsidėstę nuo centre esančių prototipiškų, „geriausių“ kategorijos atstovų iki periferijoje esančių mažiausiai tipiškų, „blogiausių“ kategorijos narių. Tipiški, centriniai kategorijų atstovai ir vadinami prototipais. Pavyzdžiui, baldo prototipas gali būti stalas arba lova, o televizorius ar etažerė – periferiniai baldo kategorijos atstovai (Gudavičius 2000, 59–60).

Taip suprantamo prototipiškumo principo siūloma laikytis ir leksikografijoje, t. y. nurodyti tipiškiausius, būdingiausius kategorijų pavyzdžius arba tipiškiausius daiktų požymius, o ne būtinus ir pakankamus, kaip buvo įprasta tradicinėje kalbotyroje (Geeraerts 2007). Pavyzdžiui, būdvardžio *karštas* reikšmę paaiškinti galima nurodant karštų medžiagų prototipus: „toks, kurį liesdami jaučiame nemalonų deginantį skausmo pojūtį, pavyzdžiui, kaip verdantis vanduo, ugnis ar vasaros saulė“ (Gudavičius 2007, 31).

Tai, kaip remiantis prototipine kategorijos samprata apibūdinama viena leksinė reikšmė, perkeliama ir daugiareikšmio leksinio vieneto semantinei struktūrai kaip visumai apibūdinti. Ji taip pat suprantama kaip radialinė kategorija, sudaryta iš reikšmių, besiskiriančių prototipiškumo laipsniu: centrinis kategorijos narys yra prototipinė reikšmė, o aplink ją išsidėčiusios periferinės reikšmės (Lewandowska-Tomaszyk 2007). Svarbu tai, kad periferinės reikšmės yra ne atsitiktinės, o motyvuotos – susijusios su prototipine reikšme per įvairius kognityvinius mechanizmus: metaforą, metonimiją, vaizdines schemas (Lakoff 1987). Prototipinės reikšmės paprastai yra konkrečios, įvardijančios jutimu apčiuopiamus objektus ar jų požymius, o periferinės, išvestinės – abstrakčios.

Akivaizdu, kad prototipinė šiame straipsnyje nagrinėjamų būdvardžių reikšmė įvardija fizinę temperatūros ypatybę. Abiejų kalbų žodynai paprastai skiria keletą jos variantų, kuriuos galima sieti su skirtingais temperatūros pojūčio tipais (liečiamų objektų, aplinkos ar subjekto) arba atskirais objektais (jų grupėmis), kurių temperatūra apibūdinama būdvardžiu (pvz., keli iš LKŽ pateikiamų *šalto* reikšmių variantų yra: „sukeliantis žemos temperatūros pojūtį (palietus)“, „kuriam būdingas žemos temperatūros oras“, „apie būseną žmogaus, nemaloniai jaučiančio žemą temperatūrą“, „valgomas nešiltas (apie patiekalus)“, „nelaikantis šilumos, nesandarus (apie patalpą)“. Čia svarbu prisiminti ir pačių temperatūros ypatybių specifiką – jos yra subjektyvios ir reliatyvios, t. y. priklausančios nuo individualių suvokėjo ypatybių, konteksto ir paties objekto. Įvardydami ką nors kaip karštą ar šaltą, mes remiamės tipiška temperatūros skale ar implicitiška vertinimo norma (Tekorienė 1990), būdinga būtent tam objektui (plg. *šalta kava* – *šaltas alus*). Todėl ne visi šaltais vadinami objektai yra tokios pat temperatūros tikrovėje. Be to, gali būti skirtingos šaltumo priežastys: šalta kava, nes atvėso, šaltas alus, nes atšaldytas (šiuo atveju skiriasi ir ypatybės vertinimas) ir pan.

Šiame darbe neatrodo tikslinga taip smulkiai nagrinėti vartosenos atvejus, kuriuos vienija iš esmės ta pati temperatūros reikšmė, būdinga abiejų kalbų būdvardžiams. Jos atitikimas ir lemia tai, kad *šiltas*–*šaltas* ir *warm*–*cold* yra laikomi ekvivalentais. Aiškinant šią reikšmę, kuri yra prototipinė aptariamų būdvardžių reikšmė, taip pat laikytasi prototipiškumo principo – bandyta nustatyti tipiškus būdvardžiais žymimų ypatybių turėtojus, t. y. šiltų ir šaltų medžiagų prototipus lietuvių ir anglų kalbose. Taip pat atsižvelgta į antropocentriškumo principą, kuris teigia, kad „reikšmės definicija turi būti orientuota į žmogų, ji turi susieti nurodomąjį konceptą su žmogumi, ypač jei tai jutimais suvokiamas daiktas ar reiškiny“ (Guda- vičius 2007, 38). Tai bandyta padaryti atskleidžiant būdvardžiais žymimų ypatybių, t. y. sukeliama temperatūros pojūčio, kurį jaučia žmogus, vertinimą.

Prototipams nustatyti gretinamų kalbų tekstynuose ieškota palyginimų, kuriuose būdvardžiai *šiltas*, *šaltas*, *warm* ir *cold* vartojami nurodant kokius nors daiktus, medžiagas ar reiškinius, kurie minimi kaip lyginimo pagrindas, tam tikras ypatybės vertinimo etalonas (pvz., *šiltas kaip / lyg / tarsi / it ...*, *warm as / like ...*). Prototipų ir palyginimų sąsajas bei gretinamąjį jų

tyrimo aspektą mini lietuvių ir rusų kalbų palyginimus analizavusi Silvija Papaurėlytė-Klovienė (2006, 72): „Analizuojant palyginimus iš lingvokultūrologijos pozicijų atrodo pagrįsta juos susieti su prototipų teorija. <...> Gretinant dviejų ar daugiau kalbų palyginimus, siejamus su tuo pačiu objektu, išaiškėja prototipiškiausi kategorijos atstovai.“

Nors tos pačios kategorijos prototipai skirtingose kalbose neretai skiriasi, tiriant palyginimuose užfiksuotus šiltų ar šaltų medžiagų prototipus, t. y. objektus, su kuriais dažniausiai kieno nors šiltumą ar šaltumą lygina lietuvių ir anglų kalbų vartotojai, ryškesnių skirtumų nepastebėta. Ir lietuvių, ir anglų kalbose ryškus šaltos medžiagos prototipas – ledas, įprastas abiejų tautų gyvenamojoje aplinkoje šaltuoju metų laiku. Šis daiktavardis ar kiti ledą, kokią nors jo formą įvardijantys žodžiai ir žodžių junginiai palyginimuose minėti dažniausiai: *šaltas kaip ledas, ledkalnis, Alpių ledynai, ledo lytis, ledo gabalėlis, ledo gabaliukas, ledo varvekliai, ledo skulptūra, ledo luitas, Monblano ledinė viršukalnė, apledėjusi žuvis*, etc.; *cold as ice, polar ice, glacial ice, winter ice, a glacier, an arctic glacier, an iceberg, ice-water, iced marble*, etc.

Abiejose kalbose tokie palyginimai dažni, kai būdvardis vartojamas tiek pagrindine reikšme, žymint fizinę temperatūros ypatybę (dažniausiai vandens ar kitų skysčių), tiek ir metaforinėmis reikšmėmis (dažniausiai kalbant apie žmones, jų būdą, veido išraišką ir pan.), pvz.:

(1) *Brr! Vanduo buvo šaltas kaip ledas.*

(2) <...> šiuolaikiniai vyrai nesidomi tomis, kurios įspūdingos, bet **šaltos kaip ledkalniai**.

(3) *The lemonade, cold as ice, in a deep earthenware jug with slices of lemon floating <...>.*

(4) *His silvery-green eyes looked as cold as glacial ice.*

Abiejų kalbų vartotojams taip pat įprasta šaltus objektus ar metaforizuojamus abstraktus lyginti su akmeniu: *šaltas kaip akmuo, kapų akmuo, vidurnakčio akmuo, uola; cold as stone*. Bendra ir tai, kad abiejose kalbose šaltis asocijuojasi su mirtimi: *šaltas kaip mirtis, kapas, kapų akmuo, jo mirusios motulės ranka, jos kūnas po žemėmis, lavono oda, skenduolis, tuščio karsto vidus, numirėlio pirštai; cold as death, a grave, a tomb*.

Analizuojant gretinamų kalbų palyginimus, pastebėta tik keletas nežymių skirtumų. Lietuvių kalboje šalti objektai dar lyginami su vandens gyviais – žuvimis ir varlėmis, ypač kai kalbama apie kūno dalis (dažniausiai

rankas), o anglų kalboje rasta keletas palyginimų, kuriuose metaforiškai šaltomis vadinamos akys prilyginamos žiemai, pvz.:

(5) *Alisa suima mano rankas savo šaltais it varlės pirštais ir ima jas čiupinėti.*

(6) *Then she smiled though her eyes remained cold as winter.*

Šilumą įvardijantys būdvardžiai tiek lietuvių, tiek anglų kalbose palyginimuose vartojami daug rečiau. Tokių palyginimų rasta vos keletas, jie skirtingi, pavieniai. Kiek dažniau abiejose kalbose šiltumas lyginamas su vilna, o lietuvių kalboje – ir kitomis medžiagomis, daiktais, saugančiais šilumą, pvz., patalais (*šiltas kaip pūkų pagalvėlė, pagalvė, patalas, žąsies pūkų pripilti patalai, kailiukas*), pvz.:

(7) <...> *džiaugdamasis, kad saulė šviečia ir kad pjuvenos šiltos kaip patalas* <...>.

(8) *Outside, the sky was dusky-black and the air as warm as wool.*

Lietuvių kalboje taip pat sakoma *šiltas kaip ką tik pamelžtas pienas* ir *šiltas kaip ką tik pakurta krosnis*, o dalyje palyginimų galima išvelgti šilumos asociacijas su žeme ir motina, jos kūnu (lūpomis, įsčiomis).

Tiriant kitus šių būdvardžių vartosenos atvejus (konkordansų analizės etape), pastebėta, kad ir lietuvių, ir anglų kalbose tai, kas vadinama šiltu, dažnai įvardijama ir būdvardžiu *žmogiškas* (*human*), vartojami junginiai *žmogiška šiluma, human warmth*; lietuvių kalboje *šiltas* apibūdinamas prieveiksniu *žmogiškai*, pvz.:

(9) *Labai ačiū Tau už gerą, draugišką ir žmogiškai šiltą laiškutį, kurį skaičiau su malonumu ir su šypsena.*

(10) <...> *he had a warm, human quality that defied the stereotype of the evangelist* <...>.

Toks tapatinimas su žmogiškumu – išskirtinai būdvardžių, žyminčių šilumą, bruožas. Jis nebūdingas jokiam kitam temperatūros būdvardžiui – nesakome *žmogiškai šaltas* ar *vėsus*, *žmogiškas karštis*, *human cold* ar pan. Šilumą suvokdami kaip natūralią savo pačių ypatybę, t. y. savo kūno temperatūrą, matyt, ir laikome ją šilumos matavimo matu. Gal todėl ir kalbant apie kitų objektų šilumą retai pasitelkiamas koks nors kitas lyginimo pagrindas. Tad galima prielaida, jog šilto prototipas yra paties žmogaus kūno šiluma. Tai, kad šiluma yra natūrali žmogui, būtina jo normaliam funkcionavimui, lemia ir teigiamą jos vertinimą, kuris atsiskleidžia būdvardžių *šiltas, warm* vartosenoje.

Nagrinėjamų būdvardžių vertinimas tirtas analizuojant juos apibūdinančius prieveiksnius. Atrinkti tie prieveiksniai, kurie yra aiškiai teigiamos ar neigiamos konotacijos, tad jų vartoseną su šilumą ar šaltį žyminčiais būdvardžiais atskleidžia jų vertinimą (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Būdvardžių šiltas, šaltas, warm, cold vertinimas

Šiltas	Teigiamas (36)	<i>maloniai, nuostabiai, jaukiai, draugiškai, nuoširdžiai, žaviai, pasakiškai, etc.</i>
	Neigiamas (12)	<i>nemaloniai, anomaliai, šleikščiai, beprotiškai, absurdiškai, nenormaliai, etc.</i>
Šaltas	Neigiamas (92)	<i>baisiai, nežmoniškai, velniškai, siaubingai, žiauriai, pasiutusiai, beprotiškai, žiauriai, geliamai, nykiai, šlykščiai, žvėriškai, etc.</i>
	Teigiamas (5)	<i>maloniai, mandagiai, nuostabiai, etc.</i>
Warm	Teigiamas (36)	<i>pleasantly, beautifully, deliciously, wonderfully, blissfully, marvellously, comfortably, gorgeously, pleasingly, cosily, etc.</i>
	Neigiamas (14)	<i>uncomfortably, abnormally, suffocatingly, etc.</i>
Cold	Neigiamas (160)	<i>bitterly, bloody, terribly, awfully, perishingly, intolerably, abnormally, miserably, uncomfortably, bitingly, horribly, etc.</i>
	Teigiamas (8)	<i>deliciously, agreeably, refreshingly, etc.</i>

Kaip ir galima buvo numanyti, abiejose kalbose dominuoja teigiamas šilumos vertinimas – ji žmogui maloni, jauki, o šaltis dažniausiai apibūdinamas neigiamos konotacijos prieveiksniais – jis žmogui nemalonus, pavojingas. Žinoma, yra ir kitokio vertinimo atvejų – tai labai priklauso nuo konteksto ir objektų, kurių temperatūra vertinama, pavyzdžiui, šaltieji gėrimai dažnai apibūdinami kaip maloniai, gaivinančiai šalti.

Atsižvelgiant į nustatytus būdvardžiais *šiltas–šaltas* ir *warm–cold* žymių ypatybių prototipus ir vertinamąjį aspektą, galimas toks prototipinių būdvardžių reikšmių aiškinimas:

šiltas / warm „toks, kurį liečiant jaučiamas malonus gana aukštos temperatūros, artimos žmogaus kūno temperatūrai, pojūtis“ (*šiltas pienas, warm hands*);

šaltas / cold „toks, kurį liečiant jaučiamas nemalonus žemos temperatūros pojūtis, pavyzdžiui, kaip ledas, akmuo“ (*šaltos grindys, cold metal*).

Prototipiniu čia pasirinktas taktilinis (liečiamų objektų) temperatūros pojūčio tipas – aplinkos temperatūrą taip pat juntame odos receptoriais, liesdami mus supantį orą, su ja siejasi ir subjekto jaučiama temperatūra. Temperatūros pojūtis apskritai yra priskiriamas lytėjimo pojūčių grupei.

Metaforinė vartoseną

Aptartomis prototipinėmis būdvardžių *šiltas–šaltas* ir *warm–cold* reikšmėmis remiasi periferinės, dar vadinamos išvestinėmis, perkeltinėmis, šių būdvardžių reikšmės, kai įvardijamos kitais pojūčiais juntamos ypatybės arba jutimu neapčiuopiamos abstraktų savybės. Toks temperatūros pojūčio perkėlimas į kitas sritis suprantamas kaip konceptualiosios temperatūros metaforos. Konceptualiųjų ar kognityvinių metaforų esmė – vienų dalykų supratimas ir patyrimas per kitus (Lakoff, Johnson 1980, 5–6). Abstrakčius, joslėmis neapčiuopiamus dalykus suvokiame remdamiesi konkrečiųjų dalykų patirtimi ir įvardijame vartodami tuos pačius konkretiesiems dalykams skirtus predikacinius žodžius (Marcinkevičienė 2010, 93). Taip vartojami ir temperatūros būdvardžiai (plg.: *šaltas ledas* – *šaltas žvilgsnis*, *karšta ugnis* – *karšta meilė*), nes temperatūra kaip fizinis pojūtis – produktyvus metaforų šaltinis, realizuojamas daugelyje kalbų. Būdvardžiais ir kitų kalbos dalių žodžiais reiškiami temperatūros konceptai (šaltis, šiluma ar karštis) – ištakos sritys (angl. *source domains*), metaforizuojančios daugelį abstrakčių tikslo sričių (angl. *target domains*).

Nors metaforizacijos tendencijos universalios, jų aktualizacija kalbose turi specifinių bruožų (Gudavičius 2007, 186). Šiame tyrime, siekiant atskleisti ir palyginti būdvardžių *šiltas–šaltas* ir *warm–cold* metaforiškumą, remiamasi pirmojo tyrimo etapo – kolokatų analizės – duomenimis ir tiriamų būdvardžių konkordansų analize, leidžiančia pamatyti platesnį metaforinės būdvardžių vartosenos kontekstą ir galimą specifiką. Aptariamoms dažniausiai būdvardžių metaforizuojamų objektų grupės, lyginant lietuvių ir anglų kalbas, o kartu ir būdvardžius *šiltas–šaltas*, *warm–cold* kaip antonimus.

Abiejose kalbose įprasta kaip šiltą ar šaltą apibūdinti žmogų. Čia svarbiausias vertinamasis metaforų aspektas – perkeliant fizinio temperatūros pojūčio vertinimą, metaforinėje vartosenoje šiltas įvardija teigiamas, o šaltas – neigiamas žmogaus savybes. Jos išryškėja iš kitų būdvardžių, kurie

dažnai lydi ir tikslina metaforiškai vartojamus *šiltas, šaltas, warm, cold*, pvz.:

(11) *Artimiau susipažinus, jis man pasirodė paprastas, šiltas ir malonus žmogus.*

(12) *Tarnaitės visada vaikams būna šaltos, abejingos, net žiaurokos <...>.*

(13) *But I'm so happy to know that I have such warm and loving relatives.*

(14) *Prince Philip was a cold and distant father who instilled fear rather than affection.*

Šiltas žmogus abiejų kalbų pasaulėvaizdžiuose – malonus, draugiškas, nuoširdus, dėmesingas, artimas, šaltas – nemalonus, nedraugiškas, nenuoširdus, abejingas, svetimas ir pan.

Tiek lietuvių, tiek anglų kalbose temperatūros būdvardžiais taip pat metaforizuojamas žmogaus veidas, jo išraiška: akys, žvilgsnis, šypsena, pvz.:

(15) *Žmogus – jau senstelėjęs, malonaus, šilto veido – atsisėdo ir apsidairė.*

(16) *Kolumbietis šaltais žvilgsniais pasikeitė ir su M. Schumacheriu <...>.*

(17) *This time the smile was warm and genuine and friendly.*

(18) *He was tattooed, scarred and had cold, piercing eyes. „Don't-mess-with-me eyes,“ somebody called them.*

Temperatūros savybė perkeliama ir į žmonių santykių, bendravimo sferą. Tačiau čia daug dažnesnė šilumą įvardijančių būdvardžių vartoseną – įprasta sakyti *šilti santykiai, šilta atmosfera, šiltas bendravimas ar pokalbis*, anglų kalboje – *warm welcome, warm relationship, warm connection*. Šaltas ir *cold* taip pat vartojami su šios grupės daiktavardžiais, tačiau daug rečiau, pavyzdžiui, junginys *šilti santykiai* pavartotas 63 kartus, *šalti santykiai* – 9 kartus, *warm welcome* tekstyno medžiagoje rastas 200 kartų, *cold welcome* – tik vieną, plg.:

(19) *Taigi „jūs“ ar „tu“ nėra šiltų ar šaltų santykių rodiklis.*

(20) *All of them are given a warm Irish welcome to make them feel at home.*

(21) *A country that gave her a cold welcome <...>.*

Tai, kad socialinis artumas suvokiamas ir įvardijamas šilumos metafora – ne atsitiktinis dalykas. Kaip ir daugelio kitų metaforų, jos pagrindas yra jutiminė patirtis – fizinis artumas ir su juo susijęs šilumos pojūtis (būdami

arti kitų žmonių fiziškai jaučiame jų kūno šilumą). Ryšį tarp fizinės ir vadinamosios psichologinės temperatūros (šis terminas vartojamas psichologijos, medicinos literatūroje) liudija ne tik skirtingų kalbų duomenys, bet ir įvairūs psichologiniai eksperimentai. Pavyzdžiui, jausdamas vienatvę, atskirtį, žmogus iš tiesų gali jausti šalčio pojūtį. Tokią išvadą leidžia daryti eksperimentas, kurio metu dalyviai buvo suskirstyti į dvi grupes – vieni turėjo prisiminti situaciją, kurioje jie su kažkuo artimai bendravo, o kiti – vienatvės, atskirties nuo kitų būseną. Vėliau jų buvo paprašyta įvertinti patalpų, kuriose vyko eksperimentas, temperatūrą. Pasirodė, kad antrosios grupės dalyviai, t. y. tie, kuriems teko prisiminti vienatvės jausmą, jautėsi šalčiau – nurodė žemesnę temperatūrą nei pirmosios grupės dalyviai, kuriuos bendrumo prisiminimas sušildė (Zhong, Leonardelli 2008).

Šilumos metafora taip pat dažnai vartojama kalbant apie jausmus, o šalti jausmai gali būti tik anglų kalboje (dažniau vartojama vienaskaitos forma). Lietuvių kalbos medžiagoje junginys *šaltas jausmas* rastas tik vieną kartą. Jį reikėtų vertinti kaip pažodinio vertimo iš anglų kalbos atvejį – jis rastas *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* grožinės literatūros dalyje, versto užsienio autoriaus kūrinio tekste (tai matyti iš tekstyne nurodyto konkordanso eilutės šaltinio), plg.:

(22) *A cold feeling ran over me.*

(23) *Užsimerčiau – ir tuoj pat atgavau šaltą pareigos jausmą* (Yukio Mishima. *Kaukės išpažintis*, 2004).

Abiejose kalbose galima išskirti šiltų ir šaltų abstraktų grupes, t. y. daiktavardžius, žyminčius tam tikras ypatybes ar jausmus, kurie apibūdinami tik kaip šilti ar šalti. Jie aiškiai skiriasi savo konotacija: *šiltas / warm* apibūdina teigiamos konotacijos daiktavardžius, taip dar labiau sustiprinamas jų teigiamą vertinimą (*šilta(s) bičiulystė, draugiškumas, dėkingumas, jaukumas, nuoširdumas, prielankumas; warm hospitality, support, praise, affection, concern, admiration, friendliness, etc.*), o šaltis atitinkamai metaforizuoja neigiamus abstraktus (*šalta(s) abejingumas, panieka, žiaurumas, ironija; cold indifference, contempt, cruelty, sarcasm, etc.*).

Vienas ryškiausių skirtumų, pastebėtų gretinant būdvardžius lietuvių ir anglų kalbose, susijęs su dviejų neigiamų emocijų – pykčio ir baimės, ypač jų intensyvių formų, metaforizacija. Anglų kalboje labai stiprus pyktis, įtūžis vadinamas šaltu – *cold fury, rage*, o lietuvių kalbai tokie junginiai nebūdingi. Tekstyno medžiagoje rasti keli būdvardžio *šaltas* vartosenos su

daiktavardžiais *įniršis*, *įtūžis* atvejai, tačiau jie, kaip ir anksčiau minėtas *šaltas jausmas*, čia atsiradę kaip verstos grožinės literatūros kalbos fragmentai, plg.:

(24) *Not a trace remained of the **cold rage** that had set his face like granite.*

(25) *Ji įsmeigė **šalto įniršio** kupinas akis į dukterį, kurią taip ilgai engė* (Patricia Wentworth. Panelė Silver perima tyrimą, 2008).

(26) *Dabar leisis visais savo instinktais ir visu pasirengimu užvaldomas **šalto įtūžio*** (John Katzenbach. Analitikas, 2006).

Baimė taip pat šalta tik anglų kalbos pasaulėvaizdyje – sakoma *cold fear*, *cold terror*, *cold panic* ir pan., o lietuvių kalboje baimės, siaubo ar išgąščio šaltais paprastai nevadiname. Tokių junginių tekstyno medžiagoje rasta vos keletas, vienas iš jų – verstinėje literatūroje, plg.:

(27) *<...> you experience a feeling of numbness, of complete collapse within your chest and a **cold wave of fright**...*

(28) *Kai barzdočiai susijaudino dėl kareivių vilkšunio, ją taip pat perliejo **šaltas išgąstis**.*

(29) ***Šaltas siaubas** įsismelkė į Reičelės mintis ir sustingdė jas* (Patricia Wentworth. Vienišas kelias, 2008).

Nors ir neįprasti lietuvių kalbai, minėti junginiai, kuriuose šaltais vadinami *įniršis*, *įtūžis* ar *siaubas*, neatrodo nesuprantami ar labai keisti. Tai, matyt, susiję su tuo, kad šie daiktavardžiai įvardija neigiamas emocijas, o nemažai neigiamos konotacijos abstraktų lietuvių kalboje (kaip ir anglų) metaforizuojami būdvardžiu *šaltas*, pvz.: *šaltas žiaurumas*, *šaltas abejingumas*, *šalta panieka*. Remiantis šia analogija, ir pažodžiui išversti kitos kalbos junginiai neatrodo labai svetimi.

Atskirai reikia paminėti šalčio – racionalumo metaforą, būdingą ir lietuvių, ir anglų kalboms, eksplikuojamą junginiuose *šaltas protas*, *šalta galva*, *šalta logika*, *šaltas racionalumas*, *šaltas objektyvumas*; *cold logic*, *cold reason*, *cold rationality*, etc. Skirtingai nuo anksčiau aptartų metaforinės vartosenos atvejų, šaltumas čia vertinamas įvairiai: teigiamai, jei šalčio metafora vartojama kaip priešprieša karščiui, metaforizuojančiam intensyvias emocijas (*šaltas protas* yra atsvara karštomis emocijoms), neigiamai, jei šaltis reiškia šiltų jausmų nebuvimą, abejingumą, ar visai neutraliai. Tai išryškėja platesniame vartosenos kontekste, plg.:

(30) *Turėjo savo metodais pamokyti mane **šalto proto**, gebėjimo tvardyti, nepasiduoti panikai.*

(31) *Nebe jausmai, o šaltas protas valdo jaunąją kartą.*

(32) <...> *a science that could be pursued with cool impartiality, with cold logic, with regular work <...>.*

Gretinamuoju aspektu įdomu tai, kad būdvardį *šaltas* junginyje su metonimiškai vartojamu daiktavardžiu *galva* anglų kalboje atitinka kitas temperatūros būdvardis *cool* (vėsus), plg.:

(33) *Patirtis, šalta galva moterų krepšiniui – didžiuliai privalumai.*

(34) *Eric Elwood, who, playing in only his second international, displayed the cool head and maturity of a veteran.*

Apskritai, būdvardžiui *cool* būdingos panašios perkeltinės reikšmės kaip ir *cold*, pavyzdžiui, junginiuose *cool logic*, *cool indifference*, o lietuvių kalboje *vėsus* metaforiškai vartojamas labai retai.

Dar vienas skirtumas susijęs su šaltumą įvardijančių būdvardžių vartoseną junginiuose *šaltas kraujas* ir *cold blood*. Lietuvių kalboje šis junginys vartojamas panašiai kaip *šaltas protas* ir dažniausiai vertinamas teigiamai, o anglų kalboje *cold blood* dažniau reiškia šaltakraujiškumą (įprasta konstrukcija *in cold blood*), plg.:

(35) *Kaip kritinę akimirką išlaikyti šaltą kraują ir sveiką protą.*

(36) *I've never seen him kill a man in cold blood before.*

Su šiuo kalbų skirtumu susijusi ir lietuvių kalbos tekstyno medžiagoje pastebėta vertimo klaida – minimas romano pavadinimas „Šaltu krauju“, kuris yra pažodinis T. Kapotės kūrinio, anglų kalba pavadinto „In Cold Blood“, vertimas. Teisingas jo atitikmuo būtų „Šaltakraujiškai“ – taip ir vadinasi lietuviškas šio romano leidimas.

Apibendrinimas

Aptartas būdvardžių *šiltas–šaltas* ir *warm–cold*, priskiriamų temperatūros būdvardžiams, įvardijantiems taktilinę, aplinkos ar subjekto temperatūrą, vartosenos tyrimas atskleidžia tiek bendrus jų semantikos bruožus, tiek ir gretinamoms kalboms būdingus ypatumus. Vartojami prototipine temperatūros reikšme, laikoma jų ekvivalentiškumo pagrindu, šie būdvardžiai dažniausiai apibūdina oro, maisto, įvairių žmogaus aplinkoje esančių daiktų, paviršių, medžiagų, gamtos reiškinių, objektų ir kt. temperatūrą. Jų žymimų ypatybių prototipai lietuvių ir anglų kalbose sutampa – šaltas tipiškai yra ledas, o šiluma tapatinama su žmogaus kūno temperatūra. Su

būdvardžiais vartojamų prieveiksmių konotacija rodo, kad antonimai *šiltas–šaltas*, *warm–cold* iš esmės skiriasi savo vertinimu – ir lietuvių, ir anglų kalbose šilumos ypatybė vertinama teigiamai – įvardijama kaip maloni, nuostabi, jauki, o šaltumas įprastai apibūdinamas neigiamos konotacijos prieveiksmiais – jis žmogui nemalonus, pavojingas.

Fizinio temperatūros pojūčio vertinimas perkeliamas ir į kitas sritis, metaforizuojamas gretinamų būdvardžių: abiejose kalbose šiltomis dažniausiai vadinamos teigiamos žmogaus savybės – draugiškumas, nuoširdumas ir pan., o šaltumo savybė priskiriama neigiamai vertinamiems abstraktams – žiaurumui, abejingumui ir kt. Atitinkamai šiltais ar šaltais vadinami ir šiomis savybėmis pasižymintys žmonės, jų veidas, akys, žvilgsnis ir pan. Be to, šilumos metafora įprastai vartojama kalbant apie žmonių santykius, jausmus, o šaltis siejamas su racionalumu. Ne visi metaforiškumo atvejai kalbose sutampa, pavyzdžiui, intensyvus pyktis ir baimė šalti tik anglų kalbos pasaulėvaizdyje, karštomis emocijoms lietuvių kalboje priešinama šalta galva, o anglų kalboje – vėsi (*cool head*) ir kt. Nors gretinami būdvardžiai čia nenagrinėti vertimo aspektu, o tirti remiantis vienkablių tekstynų duomenimis, pastebėti neįprasti lietuvių kalbai junginiai, atsiradę lietuvių kalbos tekстыne kaip verstinės literatūros kalbos dalis, taip pat rodo, kad ypač metaforiniai būdvardžių junginiai pasižymi sava specifika, į kurią būtina atsižvelgti verčiant, mokantis kalbų ir pan. Dėl to ir aktualūs gretinamieji daugiareikšmių žodžių, tarp jų ir temperatūros būdvardžių, tyrimai.

Literatūra

- Bergström 2010 – Annika Bergström. *Temperature in language and mind. A comparative semantic study of temperature adjectives in Swedish* (disertacijos santrauka anglų kalba). Göteborg.
- Geeraerts 2007 – Dirk Geeraerts. Lexicography. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Gudavičius 2000 – Aloyzas Gudavičius. *Etnolinguistika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Gudavičius 2007 – Aloyzas Gudavičius. *Gretinamoji semantika*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Koptjevskaja-Tamm 2007 – Maria Koptjevskaja-Tamm. *Guidelines for collecting linguistic expressions for temperature concepts: Version 1*. Prieiga internetu: <http://ling-asv.ling.su.se/mediawiki/images/7/7c/Guidelines.pdf>.
- Koptjevskaja-Tamm, Rakhilina 2006 – Maria Koptjevskaja-Tamm, Ekaterina V. Rakhilina. *“Some like it hot”: on semantics of temperature adjectives in Russian and Swedish*. Prieiga internetu: www.lingfil.uu.se/afro/turkiskasprak/art1-KoptjT-Rakhilina.pdf.

- Lakoff 1987 – George Lakoff. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: Chicago University Press.
- Lakoff, Johnson 1980 – George Lakoff, Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lewandowska-Tomaszczyk 2007 – Barbara Lewandowska-Tomaszczyk. Polysemy, Prototypes, and Radial Categories. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Lorenzetti 2009 – Maria Ivana Lorenzetti. “That girl is hot, her dress is so cool, and I’m just chilling out now”: Emergent metaphorical usages of temperature terms in English and Italian. Prieiga internetu: http://ucrel.lancs.ac.uk/publications/cl2009/461_FullPaper.doc.
- Marcinkevičienė 2010 – Rūta Marcinkevičienė. *Lietuvių kalbos kolokacijos*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Papaurėlytė-Klovienė 2006 – Silvija Papaurėlytė-Klovienė. Kai kurie lingvokultūrinės pa-lyginimų analizės aspektai. *Filologija*, nr. 11, 72–80.
- Shindo 1998 – Mika Shindo. An Analysis of Metaphorically Extended Concepts Based on Bodily Experience: A Case Study of Temperature Expressions (1). *Papers in Linguistic Science*, No. 4, 29–54. Prieiga internetu: http://repository.kulib.kyoto-u.ac.jp/dspace/bitstream/2433/66943/1/pls04_3Shindo.pdf.
- Shindo 1999 – Mika Shindo. An Analysis of Metaphorically Extended Concepts Based on Bodily Experience: A Case Study of Temperature Expressions (2). *Papers in Linguistic Science*, No. 5, 57–73. Prieiga internetu: http://repository.kulib.kyoto-u.ac.jp/dspace/bitstream/2433/66948/1/pls05_3Shindo.pdf.
- Tekorienė 1990 – Dalija Tekorienė. *Bevardės giminės būdvardžiai*. Vilnius: Mokslas.
- Valiulienė 2011 – Edita Valiulienė. Temperatūros būdvardžių semantika, arba kas KARŠTA lietuvių kalboje. *Res humanitariae X*, 157–175.
- Zhong, Leonardelli 2008 – Chen-Bo Zhong, Geoffrey J. Leonardelli. Cold and Lonely: Does Social Exclusion Literally Feel Cold? *Psychological Science*, 19 (9), 838–842.

Šaltiniai ir žodynai

- British National Corpus*. Prieiga internetu: <http://corpus.byu.edu/bnc>.
- Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internetu: <http://donelaitis.vdu.lt>.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga internetu: <http://www.lkz.lt>.

Edita Valiulienė

WARM–COLD IN LITHUANIAN AND ENGLISH: SEMANTICS AND USAGE PECULIARITIES

Summary

Antonymous Lithuanian adjectives *šiltas*–*šaltas* and their equivalents in English – adjectives *warm*–*cold* are temperature adjectives denoting tactile, ambient or experienter-based temperature (cf. *cold hands*, *cold night*,

he was cold). Due to equivalence based on their temperature meaning as well as universality of perceptual experience and cognitive mechanisms, semantics and usage peculiarities of these adjectives share a lot of common features in the languages compared. A few differences, however, are also observed.

Since adjectives express properties of entities, their semantics is well revealed through the study of their collocates – nouns they modify. Lists of collocates compiled for each adjective under analysis (*šiltas, šaltas, warm, cold*) demonstrate that in both Lithuanian and English the property of warmth and / or cold is attributed to a wide range of entities. Temperature adjectives collocate with nouns of the following semantic categories: 1) weather, climate; 2) man-made objects, materials, surfaces; 3) food, drinks; 4) natural phenomena and objects; 5) body, body parts; 6) clothes, footwear, bed clothing; 7) relations, emotions, qualities; 8) people, their manner, facial expression; 9) other sensations. Nouns of the first two categories are most numerous among collocates of all adjectives when they are used to denote thermal properties. Temperature meanings of the adjectives are also revealed through usage with nouns from categories 3–6, while collocations with nouns from the last three categories (7–9) manifest metaphoricity of the analysed adjectives. Two types of it can be distinguished: 1) synaesthetic metaphors, when physical thermal sensation is mapped onto other perception modalities (e.g.: *šiltos spalvos, šalta šviesa; warm tones, cold darkness*), and 2) conceptual temperature metaphors, used to conceptualize abstract domains such as emotions, relations, etc. (e.g.: *šiltas bendravimas, šaltas žvilgsnis; warm reception, cold fury*).

The prototypes and evaluation of the properties expressed by the adjectives reveal no differences in Lithuanian and English (and probably a number of other languages). As the analysis of similes has shown, coldness is typically seen as the property of ice (e.g.: *šaltas kaip ledas, ledkalnis, Alpių ledynai, ledo lytis, ledo gabalėlis, ledo varvekliai, ledo skulptūra; cold as ice, polar ice, a glacier, an iceberg, ice-water, iced marble*). Warmth, in contrast, is typically associated with the human being – warm is equated to human, as manifested by the use of adjectives *žmogiškas, human* and the adverb *žmogiškai* in the context of words denoting warmth (e.g.: *žmogiškai šiltas laiškutis, žmogiška šiluma, a warm, human quality*). Warmth is, therefore, evaluated positively – adjectives *šiltas* and *warm* are usually modified

by adverbs with positive connotation (e.g.: *maloniai, nuostabiai, jaukiai, draugiškai; pleasantly, beautifully, wonderfully, blissfully*), while *šaltas* and *cold* denote negative property, typically preceded by adverbs carrying negative evaluation (cf. *baisiai, nežmoniškai, velniškai, siaubingai; bitterly, terribly, awfully, perishingly*).

Evaluation of the physical property of temperature is mapped to other domains, metaphorized by temperature adjectives. The property of warmth is thus attributed to abstracts with positive connotation (e.g.: *šilta(s) bičiulystė, dėkingumas, jaukumas, nuoširdumas; warm hospitality, support, praise, friendliness, affection, etc.*), while negative qualities are metaphorized as cold (*šalta(s) abejingumas, panieka, žiaurumas, ironija; cold indifference, contempt, cruelty, sarcasm, etc.*). Accordingly, people possessing positive or negative qualities are seen as warm or cold in the worldviews of both Lithuanian and English. Warmth metaphor is also commonly applied to describe human relations (e.g.: *šilti santykiai, šilta atmosfera, šiltas sutikimas; warm welcome, warm connection, warm relationship*), while *šaltas* and *cold* metaphorize rationality (e.g.: *šaltas protas, šalta logika, šaltas racionalumas; cold logic, cold reason, cold rationality*).

One of the major differences observed in the metaphoric usage of the analyzed adjectives in Lithuanian and English lies in the metaphorization of two negative emotions – anger and fear (especially their intense forms). Only English speakers call them cold, saying *cold fury, cold rage, cold fear, cold terror, etc.*, while collocations of *šaltas* with nouns denoting anger or fear are not commonly used in Lithuanian. Just a few cases of *šaltas įniršis, šaltas įtūžis, šaltas siaubas* have been found in the Corpus of the Contemporary Lithuanian Language – most of them in translations of foreign literature.